

ב ראש ובראשונה: לישראל, חברה ריבונית, יש צבא משלה, המגן על ריבונותה. לעומת עבר של אלף ותשע מאות שנה, שבהן היהודים היו חסרי כל כוח מגן. זהו צירוף היסטורי מהפכני – גם בעצם הריבונות, וגם בכוח המסוגל להגן עליה. שילוב שני הערכים – להיות ריבוני, ולהיות מסוגל להגן על ריבונותך – חייב להיות משמעי לא רק במישור הממלכתי, אלא גם במישור האישי. כל אחד מאיתנו הוא אדם ריבוני, העומד ברשות עצמו, ובשרתו בצה"ל הוא בעת ובעונה אחת גם מממש את ריבונותו האישית, וגם שותף בהגנה על ריבונות מדינתו. אין זה מקרה ששירות החובה בצה"ל הוא בדרך כלל גם ראשית דרכו של אזרח ישראלי כעומד ברשות עצמו, עם צאתו מבית ההורים. מכאן עולה שדמות החייל, שאותה צה"ל חייב להמשיך לטפח היא של **אזרח ריבוני**, ולא של אדם בעל זהות פסיבית, המשועבד שיעבוד צייתני למערכת הירארכית. לכאורה, יש כאן כעין מתח, או ניגוד, בין הציפיה לחזק בחייל את זהותו האזרחית הריבונית, לבין הציפיה שיהיה חייל ממושמע. פתרונו של מתח זה איננו בשבירת אישיותו של החייל על מנת לכפוף אותה למשמעת הצבאית, אלא דווקא בחיזוק אישיותו על מנת שיטול על עצמו מרצונו את עול המשמעת, כאדם וכאזרח העומד ברשות עצמו...

מסר שני, הכרוך בשם "צבא הגנה לישראל" הוא שהצבא עומד לרשות המדינה, כמערכת ביצוע ולא להיפך. היינו, אין המדינה והחברה משמשות כלי בידי הצבא לעשות בהן כרצונו. זוהי

ההבדלה העמוקה שבין תפקידו של צבא בחברה דמוקרטית, לבין תפקידו בחברה מיליטריסטית.

מאחר שישראל מדינת חוק ומשפט, הרי שגם צה"ל כפוף לחוק ולמשפט שהם עליונים במדינה. במלים אחרות: למרות שצה"ל הגוף החזק ביותר במדינה, הריהו – וכל המשרתים בו – כפופים כמו כל אזרח אחר, וכמו כל גוף אחר, לחוקי המדינה ולמשפטה. עצמתו של צה"ל איננה מקנה לו שום זכויות יתר בפני החוק והמשפט.

מסר שלישי. זהו צבא שיעודו **הגנה**. אין זה צבא שהמדינה מייעדת אותו להגשים באמצעות כוחו מטרות מדיניות כלשהן שאינן בבחינת הגנה על חיי אזרחייה ועל שטחה. מכך עולה, שביחסי גומל לין בין צה"ל והחברה, אסור להם לשני הצדדים להתפתות על ידי עוצמתו של צה"ל – למבצעים שהם אמנם בגדר יכולתו אך חורגים מעבר ליעודו ההגנתי.

מסר רביעי. במדינת ישראל, שבה החוק והמשפט עליונים, ושבה ייעודו של הצבא הוא הגנה, כל החלטה בדבר שיגורו של הצבא למלחמה הנה בבחינת הכרעה בדיני נפשות. זו הכרעה שמכוחה ייהרגו בני אדם גם בצד האויב, וגם מבין כוחותינו. בין כל ההכרעות שמדינה מקבלת, אין קשה מהכרעה זו, שעניינה חייהם של מאות – ולפעמים אלפים – של בני אדם. משום כובד ההכרעה, מן הראוי שהדיון בה יתנהל באותה מידה של חומרה ושיקול דעת שבה מתנהלים, במערכת המשפטית, דיני הנפשות. אם בדין הנוגע לנפש אחת, מיוחד בית

המשפט מאמץ ניכר זמן, לבירור הראיות ומשקלן, בוודאי שבהכרעה הנוגעת לחייהם של מאות ושל אלפים אסור שהדיון יהיה פחות ממצה. לא יעלה על הדעת שבאותה מדינה – שהיא מדינת חוק ומשפט – ינהלו שתי רשויות דיונים הנוגעים לחיי אדם, כאשר בין שתיהן פער ניכר בדרך הדיון וברמת ההכרעה.

ממושג ההגנה עולה גם תפיסת עולם לפיה על צה"ל להגן על המדינה בפני כל איום אפשרי. בודאי שצה"ל חייב להיות בעל עצמה מספקת, ובעל דריכות מספקת, על מנת לקדם כל סכנה אפשרית; ואכן שיקול זה מונח ביסוד בניית סדר הכוחות של צה"ל ומערכות ההתרעה והכוננות שלו. עם זאת, מערכת שיעודה הגנה, והנערכת למול סכנות אפשריות, מסתכנת תמיד בכך שתאמץ לעצמה תפיסת עולם קוטבית. כלומר, שהמציאות בנויה אך ורק מאיר-מים שבפניהם יש להיערך, או שעליהם יש להשיב, ושאין במציאות הסובבת אותנו איזה שהם יסודות אחרים שעומדים ניתן לקשור יחסי גומלין שלא רק על בסיס של איום והתגוננות נגדו בכוח.

צה"ל חייב להיערך לקראת הגרועה שבאפשרויות, אך אסור לו לשעבד את החברה הישראלית לתפיסת עולם כאילו הגרועה באפשרויות היא המציאות היחידה שבפניה אנו עומדים. החברה הישראלית מצידה, אסור לה שתשתעבד לתפיסה הקוטבית (שאגב כל מערכת צבאית בעולם נוטה לה, מעצם ייעודה), וחייבת היא, באמצעות מוסדותיה האח-

אלוף הראב"ה
**החברה הישראלית לצה"ל:
יחסי גומלין בין
האם הכוח
מרכזי בזהותנו?**

גולדה מאיר מבקרת בחזית: באחו מידה תורם צה"ל להרגשת הביטחון הלאומי

רים, לחזור ולבחון את יחסיה עם שכניה לא רק במושגים של איומים אלא גם במושגים של אפשרות לקשירת קשרי גומלין שביסודם מונח אינטרס משותף. אם בדור הראשון למדינת ישראל אכן חיינו במציאות של קיטוב מלא בין ישראל לבין מדינות ערב, הרי כיום, בראשיתו של הדור השני המצב שונה: עם הגדולה במדינות ערב יש לנו הסכם שלום; עם ירדן אנו מקיימים משטר של גשרים פתוחים מאז 1967; מרוקו אירחה שר חוץ ישראלי במיפגשים עם שר מצרי; ראשי מרוקו, תוניסיה, סודאן, ערב הסעודית ואחרים, הביעו תמיכה בהסדר מדיני שיביא ליחסי שלום בין ישראל לשכנותיה. בתוכנו חיים קרוב ל-700,000 ערבים שהם אזרחי ישראל, ועוד מיליון ורבע ערבים החיים כיום תחת ממשל צבאי, מיועדים לאוטונומיה. אנו מצויים אפוא במעבר מיחסי קיטוב — ליחסים פלורליסטיים — עם אוכלוסיות ערביות שונות: כאשר בקצה אחד של הקשת יחסי שלום ובקצה השני יחסי איבה, שנושאייהם העיקריים כיום הם סוריה ואש"ף. בדילוג שבין צה"ל לחברה הישראלית חייבת אם כן להשתקף לא רק עצמת הסכנות האפשריות, אלא גם קשת האפשרויות שיש בהן כדי להביא לצמצום הסכנה באמצעות תהליכים של הידברות וקשירת יחסי גומלין.

נקודה זו מביאה אותנו לשאלה נוספת: באיזו מידה תורם צה"ל להרגשת ביטחון לאומי בין אזרחי ישראל? אנו מצויים במציאות פרדוקסלית: מצד אחד, עומד לרשותה של

מערכת יחסים בין חברה לצבא יוצרת מעצם טבעה מתחים. מתחים כאלה כשלעצמם עלולים להיות חיוביים ושליליים כאחת. בדברים ממתחים אנוסה לתאר בקצרה כמה שנסמך, משום החיזוק שהם מעניקים לשני הצדדים — לחברה ולצבא; וחלקם ראויים לתיקון, שכן העדרם עלול לפגוע בחברה, או בצבא, או בשניהם גם יחד. המתח הראשוני הנוגע למערכת היחסים זו מקובל בעצם השם צבא הגנה לישראל: היינו צבא עוזי הגנה. יש בשם זה כמה מסרים גלויים וסמויים, שמן הראוי לעמוד עליהם.

השיעור לחינוך מ-8% ל-12%, הרי שנגד דיל בכך בחמישים אחוזים את המשאב בים העומדים לרשות החינוך, ועדיין יישאר הביטחון בבחינת קדימות עליונה. היחס בין קדימות הביטחון לקדימות החינוך אסור שישאר קבוע בתודעתנו, ומן הדין שיעמוד במוקד הדיון הציבורי.

אולם לא רק בהקצאת אמצעים מדובר. ביסודו של דבר, השאלה היא אם כוח צבאי הוא המפתח ליחסיה של החברה הישראלית עם שכניה. בכך שעשתה שלום עם מצרים, שקיימה קשרים עם ירדן, מרוקו, והנוצרים בלב-נון, ובכך שהקנתה לערביי ישראל מעמד של אזרחים שווי זכויות — הוכיחה ישראל שאין הכוח מרכזי בזהותה. עצם הקמתה של ועדת חקירה, בעקבות המאורעות במחנות סברה ושתילה, ואי-מוץ המלצות הוועדה על ידי הממשלה, מלמד שישראל היא חברה שלא הכוח במרכזה אלא המשפט. אין הרבה חברות כאלה בעולם. אולם בזהותנו הישראלית יש למתח זה משמעות מיוחדת. שכן, אם נשאל מה העמיד עם ישראל במרכז זהותו, מאז ראשיתו, הרי התשובה לכך, מעל לכל ספק, היא: ערכי צדק ומשפט ולא ערכי עצמה. מהי תורת ישראל? מהו התלמוד? ומהי הגות ישראל במשך קרוב לשלושת אלפים שנה — אם לא דיון מעמיק, ופירוש הולך ומתחדש, של חוק,

החברה הישראלית צבא בעל עצמה ניכרת, שכמותה אין לעמים רבים, ושבו וודאי לא עמדה כמותה לרשות עם ישראל אי פעם בתולדותיו; מצד שני, חלקים ניכרים מהציבור עודם חיים בתפיסת עולם שדפוסייה לקוחים מתקופת השואה — שבה היינו חסרי כוח מגן. חלקים ניכרים מהציבור, למרות שידועים שצה"ל חזק מאוד, טרם נגמלו מחרדות יתר שיסודן בתחושה כאילו אנו משוללים כל כוח מגן. חרדות כאלה עלולות, במצב הגרוע, לשבש את הביטחון-העצמי הלאומי, ובמצבים מסוימים אף להוביל להגבות יתר שמטרתן כאילו להוכיח לעצמנו שאכן אנו חזקים די והותר.

שיקולים אלה מובילים אותנו לשאלה מכרעת והיא: מה היחס שבין זהותנו הלאומית לבין כוחנו? האם כוחנו מרכזי בזהותנו? או שמא יסודות אחרים הם המרכזיים, ומה הם? מבחינת הקצאת משאבים, אין ספק שהחברה הישראלית העמידה את הכוח הצבאי במרכז קיומה. אנו מייחדים כיום כ-30% מהת"ג לביטחון; זהו השיעור הגבוה ביותר בעולם. להשוואה: אנו מייחדים לחינוך — המעצב את הדור הבא — רק 8% מהת"ג. על מנת להדגים את היחס שבין שני מספרים אלה: אם נוריד את שיעור ההקצאה לביטחון מ-30% ל-26%, ונעלה את

משפט, וערכי צדק חברתי?

עצמאות ישראל ויכולתנו להגן עליה אין משמעותן שהפכנו על פיה את זהותנו היהודית, ושכפפנו אותה למרכיזיות הכוח. כוח יידרש לו לעם ישראל, עוד דורות רבים, על מנת להגן על קיומן של חברה ומדינה, שתכליתן איננה כוח אלא חידוש הזהות היהודית ופירושה מחדש. בלי כוחו של צה"ל ספק אם החברה הישראלית היתה קיימת. משקיים צה"ל, במלוא כוחו, עומדת בפניה השאלה הנוקבת כיצד לקיים את המתח שבין זהות לאומית וכוח? כיצד

להיות חזקים מאד בלי לעשות את העצמה לערך עליון? כיצד להתמיד במסורת המקדשת. חיי אדם, אך בעת ובעונה אחת תובעת מאדם מעורבות והתנדבות? כיצד לעשות את כוחנו יסוד לא רק לניצחון במלחמה, אלא גם לביטחון-עצמי מספיק על מנת להתקדם לקראת עשיית שלום?

אין אלה שאלות קלות, והמתח שהן מייצרות אסור שיסחוף אותנו לקיצור-ניות: לא לקיצוניות השוללת את עצם קיומו של כוח צבאי (דוגמת זו שאנו עדים לה במדינות מערביות כיום); אך

גם לא לזו המפרשת את העולם אך ורק במושגים של עימותי כוחות. לפיכך, המתח של היותנו צבא הגנה לישראל איננו רק מתח הכוננות לקדם אויב חיצוני; אלא הוא גם מתח קיומו של צה"ל כחלק בלתי נפרד מחברה אזרחית, המצויה במבחן מתמיד של ערכיה המרכזיים, כחברת צדק ומשפט. כל אחד מאיתנו, המשרת בצה"ל, נושא בגופו את שני המתחים בעת ובעונה אחת. יחסי גומלין בין צה"ל לבין החברה הישראלית מתקיימים בתוכנו, ובפנימיותנו תיפול ההכרעה.

צה"ל והדמוקרטיה הישראלית

ח"כ יאיר צבן

השאלה "פני הדמוקרטיה הישראלית לאן?" מטרידה כיום רבים, ודאגה זו באה לידי ביטוי, באורח אנקדוטי, אולי אף גם משקף מצב כלשהו, בדבריהם של ראש הממשלה ושל שרים שונים על "גיוסם של טנקים", על "כיתור של משרד ראש הממשלה ע"י טנקים", ולאחרונה אפילו שמענו דיבורים על "ריח של פוטש".

הדברים שכאן נאמרים על רקע של מוסכמה ישראלית ותיקה מאוד, שבישראל אין סכנה להפיכה צבאית. על מה נסמכה בדרך כלל מוסכמה זו? ראשית, היא נסמכה על התחושה שהייתה משותפת לכולנו או לפחות, לרובנו הגדול, שבמערכת החברתית בהקשר הזה של צה"ל יש כמה בלמים שיש להניח שאי אפשר יהיה להתגבר עליהם, גם אם יהיו פה ושם גורמים שירצו לחתור אלי הפיכה צבאית. בלמים אלה היו: ראית צה"ל כיליד של ההגנה אשר קיבל במסורת מתקופת ההגנה מורשה דמוקרטית עמוקה מאוד של כפיפות הזרוע הצבאית לזרוע האזרחית. על העיקרון הדמוקרטי הזה חזרו וחינכו ושיננו בתקופת ההגנה, והמורשת הזאת עברה מההגנה לצה"ל. יש גם לזכור שהשנים האחרונות של תקופת ההגנה שקדמו להקמת המדינה היו השנים של הוויכוח החריף עם ה"פורשים" (אצ"ל ולח"י) ומוקדו של הוויכוח היה – חובת הכפיפות של הזרוע

הצבאית לזרוע האזרחית הדמוקרטית הנבחרת. ולכן, ההנמקה של התיזה הדמוקרטית ב"הגנה" לא ביטאה רק משאת נפש דמוקרטית כללית, אלא נבעה מסיטואציה מיוחדת במינה, מצורך חיוני להתמודד עם ההשפעה של הפורשים. שנית, בשנות ה-50, ובמידה מסוימת גם בשנות ה-60, היינו עדים לתופעה סוציולוגית מעניינת ביחסים שבין הצבא לרשות האזרחית: הצבא קיבל את האוטוריטה של המנהיגות המדינית כאוטוריטה חזקה מאוד. מצב זה נבע מסיבות הקשורות לתקופת גידולה של המדינה, וכן מסיבות הקשורות בדמויות שעמדו אז במרכז הזירה. גם מצב זה הותיר את רישומו. שלישית, ואולי אף ראשון בחשיבותו – האופי המיליציוני של הצבא והמסורת העממית הדמוקרטית שלו לא יצרו מתח בין הצבא לחברה האזרחית. צה"ל מעולם לא היה צבא מקצועי אלא היה תמיד צבא מיליציוני.

רביעית, במערכת של הפוליטיקה הישראלית היה פיזור של מוקדי כוח, וההנחה הייתה שגם כאשר הצבא מהווה מוקד כוח רציני קיים מים במערכת מוקדי כוח נגדיים, כך שאם יעלה על דעתו של מישהו לחשוב על שימוש לא לגיטימי בצבא, הוא יהיה חייב לצאת מתוך הנחה שהדרך לכך אינה פנויה. חמישית, עקרון הרוטציה והשחרור מצה"ל בגיל צעיר יצר שתי תופ-